

Adaptasi Pesisiran Pantai Masyarakat Hoabinhian di Malaysia Barat: Satu Catatan Ringkas

oleh

AHMAD HAKIMI KHAIRUDDIN*

Abstrak

Sarjana prasejarah seperti Bellwood dan Higham berpendapat bahawa masyarakat lampau pada zaman Hoabinhian mempunyai dua bentuk pengubahsuaian umum kepada alam persekitaran, iaitu pengubahsuaian (adaptation) kepada kawasan pedalaman dan pengubahsuaian kepada kawasan persisiran pantai. Kertas ini menjurus kepada perbincangan tentang bentuk pengubahsuaian terhadap kawasan persisiran pantai. Maklumat dalam bidang arkeologi yang telah dikumpul berkenaan pengubahsuaian ini amat berkurangan mungkin kerana kesukaran menemui tapak bersifat terbuka (open sites) yang terpelihara daripada ancaman-ancaman cuaca khatulistiwa. Sedikit maklumat yang telah diketahui membentuk gambaran bahawa masyarakat Hoabinhian yang terlibat dalam pengubahsuaian kepada kawasan persisiran pantai mungkin menumpukan perhatian kepada persekitaran kawasan paya bakau yang mempunyai pelbagai sumber makanan. Pengubahsuaian sedemikian boleh dikatakan agak menguntungkan sehinggakan kesan-kesan cara kehidupan ini boleh dilihat dalam zaman-zaman seterusnya iaitu zaman neolitik, zaman gangsa dan zaman proto-sejarah. Kajian lanjut perlu ditumpukan untuk membentuk satu gambaran yang lebih lengkap.

* Pensyarah di Jabatan Sosio-Budaya Melayu, Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya.

Pengenalan

Masyarakat prasejarah zaman Hoabinhian¹ di Malaysia Barat dianggap sebagai masyarakat yang mengamalkan cara kehidupan berpindah-randah (atau nomadik) (mengikut Bellwood 1997 dan Higham 1996) dan selalunya dikaitkan dengan peninggalan-peninggalan kebudayaan di tapak-tapak *rockshelter* yang begitu banyak sekali ditemui (sila lihat tapak-tapak yang disenaraikan oleh Matthews 1961 dan Zulkifli 2003). Bellwood (1997) dan Higham (1996) berpendapat bahawa bentuk kehidupan masyarakat Hoabinhian yang berpindah-randah ini terbahagi kepada pengubahsuaian (*adaptation*) terhadap kawasan pedalaman (*inland*) (yang menjurus kepada kawasan hutan) dan kawasan pesisiran pantai (*coastal*).

Kertas ini akan menjurus kepada perbincangan tentang pengubahsuaian terhadap kawasan pesisiran pantai. Perbincangan ini dianggap penting oleh kerana sungguhpun banyak kajian-kajian (dan penulisan) telah dijalankan (dan dibincangkan) terhadap pengubahsuaian terhadap kawasan pedalaman, kajian-kajian terhadap pengubahsuaian kawasan pesisiran pantai amat berkurangan. Andaian-andaian dan interpretasi-interpretasi yang dibuat dalam kertas ini merupakan pendapat penulis.

Pengubahsuaian Terhadap Kawasan Pesisiran Pantai

Kawasan Malaysia Barat (atau semenanjung Malaysia) pada zaman Hoabinhian adalah satu kawasan diliputi oleh hutan Khatulistiwa yang lebat (Bellwood 1997). Masyarakat prasejarah pada waktu itu dianggap sebagai sebuah masyarakat yang mengamalkan cara kehidupan berpindah-randah. Oleh yang demikian, Bellwood (1997: 170) berpendapat bahawa manusia pada waktu itu mempunyai dua bentuk kehidupan berpindah-randah yang berlainan, iaitu kehidupan yang menjurus kepada i) kawasan pedalaman dan ii) kawasan pesisiran pantai.

Pengubahsuaian cara kehidupan kepada kawasan pesisiran pantai pada zaman Hoabinhian di Malaysia Barat pula selalunya dikaitkan dengan tapak-tapak timbunan kerang, sebagai contoh Guar Kepah (sila lihat Ahmad Hakimi 2008b, 1994; Callenfels 1935, 1936b; Evans 1930; Tweedie 1953) dan (Felcra) Seberang Perak (sila lihat Adi 1983; Ahmad Hakimi 1991). Kedua-dua tapak ini dianggarkan telah

¹ Istilah Hoabinhian adalah satu istilah yang mempunyai pelbagai kontroversi. Siti Zuraina (2003) mencadangkan bahawa Hoabinhian tidak wujud oleh kerana tidak ada perbezaan antara peninggalan zaman Hoabinhian dan zaman sebelumnya. Oleh yang demikian, beliau mencadangkan bahawa istilah yang lebih sesuai adalah epi-Paliolitik. Adi (1999) menganggap bahawa Hoabinhian merujuk kepada masyarakat prasejarah zaman Holosen di Asia Tenggara dan berpendapat bahawa istilah Hoabinhian lebih sesuai digunakan oleh kerana ianya menunjukkan kesinambungan dengan penemuan-penemuan peninggalan masyarakat prasejarah pada zaman ini di Asia Tenggara. Penulis sendiri menggunakan istilah Hoabinhian dalam kertas ini oleh kerana ianya lebih kerap digunakan dalam penerbitan-penerbitan yang dirujuk oleh penulis.

didiami manusia waktu paras lautnya hampir sama dengan paras laut pada hari ini, iaitu sekitar 8,000 tahun dahulu (Bellwood 1997).

Tapak Guar Kepah pada zaman Hoabinhian terletak di muara sungai (Callenfels 1935, 1936b). Selepas timbunan kerang dibentuk oleh kegiatan manusia, paras laut meningkat sehinggakan boleh dilihat kesan tindakan ombak ke atas timbunan kerang di sana (khususnya Timbunan Kerang A). Peninggalan sisa-sisa makanan di Guar Kepah mencadangkan bahawa masyarakat yang satu masa dahulu mendiami tapak ini menjurus kepada adaptasi kawasan paya bakau atau muara sungai, dan bukannya kawasan lautan dalam.

Tapak di Felcra Seberang Perak pula terletak di kawasan pantai (Adi 1983). Sisa-sisa makanan kerang yang ditemui di tapak ini terdiri daripada kerang-kerang laut. Tidak terdapat maklumat-maklumat lain yang telah diperolehi untuk menjelaskan tentang cara kehidupan masyarakat Hoabinhian di situ.

Selain daripada maklumat yang dinyatakan di atas, pemahaman kita tentang pengubahsuaian terhadap kawasan pesisiran pantai adalah amat terbatas. Keadaan ini diakibatkan oleh kerana kesukaran untuk menemukan tapak-tapak sedemikian menambah kepada masalah kekurangan penyelidikan yang dapat dilakukan terhadap tapak-tapak tersebut.

Penulis berpendapat bahawa jika kita hanya menumpukan perhatian kepada maklumat-maklumat arkeologi pada zaman Hoabinhian yang sedia ada, kita tidak mampu untuk membentuk satu gambaran yang lebih lengkap tentang kehidupan masyarakat Hoabinhian yang menjurus kepada kegiatan ekonomi di kawasan pesisiran pantai. Oleh kerana kita tidak mampu untuk rekonstruksi kehidupan Hoabinhian yang lebih lengkap berdasarkan maklumat arkeologi zaman Hoabinhian yang sedia ada, penulis juga berpendapat bahawa kita perlu melihat maklumat arkeologi yang sedia ada untuk zaman-zaman seterusnya, terutamanya zaman Neolitik. Andaian yang penting dalam pembentukan gambaran ini berdasarkan kepada maklumat arkeologi zaman-zaman seterusnya adalah bahawa terdapat satu kesinambungan di antara kehidupan masyarakat-masyarakat zaman Hoabinhian dan zaman-zaman seterusnya (sila lihat perbincangan tentang kesinambungan ini dalam Ahmad Hakimi 2009, 2008a, 2008b).

Tapak-Tapak Neolitik di Kawasan Pesisiran Pantai

Terdapat beberapa tapak zaman Neolitik yang telah dikenalpasti berada di kawasan pesisiran pantai. Antara tapak tersebut, termasuklah tapak di Guar Kepah, Tanjung Bunga (sila lihat Ahmad Hakimi 2009, 2007, 1991; Tweedie 1953), dan Jenderam Hilir (sila lihat Batchelor 1977; Leong 1989, 1977). Selain daripada tapak ini, terdapat juga tapak Neolitik yang ditemui di kawasan terbuka (open sites) yang berhampiran dengan sungai iaitu di Nyong, Sungai Tembeling (sila lihat Adi 1985; Evans 1931) dan Kechor Tui Gold Mines, Pahang (sila lihat Ahmad Hakimi 1991; Tweedie 1947; Swan 1904). Tapak di Nyong dan Kechor Tui Gold

Mines hanya dipaparkan sebagai makluman dan tidak dibincangkan selanjutnya dalam kertas ini.

Tapak Neolitik di Jenderam Hilir selalunya dikaitkan dengan kemunculan masyarakat Austronesia di Semenanjung Malaysia (sila lihat perbincangan lanjut dalam Batchelor 1977; Leong 1989, 1977). Oleh kerana kedudukan tapak itu yang berada jauh ke dalam permukaan tanah akibat penambahan tanah yang ditimbunkan oleh pergerakan air sungai, keadaan yang sama seperti yang didapati di Kechor Tui Gold Mine menyukarkan penyelidikan langsung ke atas permukaan asal tapak Jenderam Hilir. Artifak yang ditemui di sana tidak mempunyai konteks arkeologi yang tepat. Tambahan pula, jika peninggalan kebudayaan di tapak ini merupakan peninggalan masyarakat yang berbahasa Austronesia, tapak ini tidak semestinya mempunyai kesinambungan dengan tapak Hoabinhian yang dibincangkan terlebih awal.

Tapak Neolitik di Tanjung Bunga terletak di kawasan paya semasa ianya diduduki manusia pada masa dahulu (sila lihat Ahmad Hakimi 2009, 2007, 1991; Tweedie 1953). Kedudukan tapak ini di kawasan pantai selatan negeri Johor yang berhadapan dengan kawasan pantai utara negara Singapura, iaitu di dalam kawasan Selat Johor.

Gambaran Ringkas Adaptasi Pesisiran Pantai

Maklumat hasil penyelidikan arkeologi yang begitu sedikit sekali yang telah dipaparkan di atas ini sebenarnya merupakan maklumat yang tidak mencukupi untuk kita membentuk satu gambaran terhadap cara kehidupan masyarakat Hoabinhian yang menjurus kepada pengubahsuaian terhadap kawasan pesisiran pantai. Sungguhpun demikian, maklumat yang sedikit ini boleh kita gunakan untuk menunjukkan apa yang kita ketahui dan apa yang kita tidak ketahui tentang cara kehidupan tersebut.

Perkara pertama yang agak jelas tentang kehidupan masyarakat Hoabinhian di kawasan pesisiran pantai ini adalah kehidupan mereka tidak berputar sekeliling aktiviti penangkapan ikan di kawasan lautan dalam. Keadaan ini mencadangkan bahawa mereka tidak mempunyai teknologi pelayaran lautan dalam. Kita tidak pasti bahawa mereka mempunyai teknologi untuk pelayaran di kawasan lautan pesisiran pantai.

Perkara yang kedua tentang kehidupan masyarakat Hoabinhian ini di kawasan pesisiran pantai adalah mereka tinggal dalam kawasan di mana paras air berubah-ubah, seperti yang di Guar Kepah dan mungkin juga Tanjung Bunga. Seterusnya, keadaan ini mencadangkan bahawa mereka mendirikan rumah di atas air (atau laut). Bentuk rumah ini memang ditemui di zaman proto-sejarah (di Kuala Selinsing dan juga Lembah Bujang) dan juga sehingga ke hari ini.

Kita perlu mengambil perhatian bahawa rumah yang mungkin didirikan pada zaman Hoabinhian, terutamanya di Guar Kepah, merupakan rumah yang sementara

dan bukannya petempatan berterusan, jika kita berpegang kepada andaian awal bahawa masyarakat Hoabinhian mengamalkan cara kehidupan berpindah-randah. Perkara ini boleh dikaji dengan lebih lanjut.

Perkara yang ketiga tentang masyarakat Hoabinhian yang mempunyai adaptasi pesisiran pantai adalah bahawa mereka mungkin sudah mula membentuk perkampungan-perkampungan sementara. Kewujudan kesan tiga timbunan kerang yang besar di Guar Kepah dan juga kesan-kesan beberapa rumah atas air di sana mencadangkan keadaan sedemikian. Perkara ini menyukarkan tafsiran kita terhadap masyarakat Hoabinhian yang dianggap berpindah-randah, dan pada waktu yang sama, mempersoalkan tafsiran kita tentang petempatan yang hanya muncul pada zaman Neolitik.

Perkara terakhir yang boleh kita nyatakan tentang masyarakat Hoabinhian di kawasan pesisiran pantai adalah bahawa kegiatan ekonomi mereka menjurus kepada pengumpulan makanan air payau (muara sungai dan paya bakau atau brekish) dan juga air masin (laut). Ini merupakan satu pengubahsuaian yang agak penting, sungguhpun ianya tidaklah kelihatan begitu besar. Makanan yang terdapat di kawasan muara sungai dan paya bakau agak berbeza daripada makanan yang terdapat di kawasan pedalaman. Sesuatu kumpulan manusia yang baru datang ke sesuatu kawasan selalunya menghadapi masalah untuk menggunakan makanan yang sedia ada di dalam ekologi tersebut oleh kerana mereka tidak mengetahui apa yang boleh dimakan atau digunakan dan apa yang tidak. Kemunculan adaptasi pesisiran pantai oleh masyarakat Hoabinhian ini mencadangkan bahawa ianya mungkin telah mengambil masa yang agak lama dalam pembentukannya.

Kesimpulan dan Penutup

Kertas ini merupakan satu catatan ringkas tentang pengetahuan kita tentang masyarakat Hoabinhian yang menjurus kepada adaptasi kawasan pesisiran pantai. Terdapat banyak kekurangan dalam ilmu pengetahuan kita tentang perkara ini. Sungguhpun demikian, penulis telah cuba untuk menggariskan beberapa perkara asas yang kita ketahui tentang adaptasi ini dengan harapan bahawa kajian-kajian lanjut boleh dilakukan pada masa yang akan datang untuk menambah kepada apa yang kita ketahui pada hari ini.

Bibliografi

- Adi Haji Taha, 1999, "Hoabinhian" - *Persoalan yang Belum Selesai dalam Pra-sejarah Malaysia*, *Jurnal Arkeologi Malaysia*, 12: 109-122.
- _____, 1986, *Gua Cha – Satu Perkampungan 10,000 Tahun Silam*, dalam *Kelantan in Archaeological Perspectives: A Collection of Essays*. Nik Hassan Suhaimi (peny.). Kota Bharu, Kelantan: Perbadanan Muzium Negeri Kelantan.

- _____, 1985, *The Re-excavation of the Rockshelter of Gua Cha, Ulu Kelantan, West Malaysia*, *Federation Museums Journal*, 30.
- _____, 1983, *Recent Archaeological Discoveries in Peninsular Malaysia*, *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 56(1): 47-63.
- Ahmad Hakimi bin Khairuddin, 2009, *Adaptasi Masyarakat "Neolitik" di Malaysia Barat – Satu Catatan Ringkas*, *Jurnal Arkeologi Malaysia* 22: 13-20.
- _____, 2008a, *Masyarakat Zaman Neolitik di Semenanjung Tanah Melayu: Perkembangan Tempatan dan Migrasi*, dalam Abdullah Zakaria Ghazali dan Jazamuddin Baharuddin (peny.) *Arkeologi dan Sejarah: Sempena Persaraan Dato' Dr. Adi Haji Taha*. Kuala Lumpur: Persatuan Muzium Malaysia.
- _____, 2008b, *Tapak Prasejarah Guar Kepah: Kesenambungan Perkembangan Tempatan*, dalam Nik Hassan Suhaimi (peny.). *Lembah Bujang dari Perspektif Arkeologi dan Pelancongan*. Bangi, Selangor, Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA), Universiti Kebangsaan Malaysia.
- _____, 2007, *The Transition from Hoabinhian to Neolithic: A Look at the "Missing" Neolithic Settlements in Peninsula Malaysia*. Kertas kerja yang dibentangkan dalam *International Archaeology Seminar: Sharing Our Archaeological Heritage*, anjuran Ikatan Ahli Arkeologi Malaysia, Yayasan Warisan Johor, dan Jabatan Warisan, Kementerian Kebudayaan, Kesenian dan Pelancongan di Hotel New York, Johor Bahru pada 11-15 November 2007.
- _____, 1994, *Tapak Prasejarah Gua Kepah – Satu Catatan*, *Jurnal Arkeologi Malaysia* 7: 76-84.
- _____, 1991, *A Review of the Material Culture of the Pre-Metallic Prehistoric Peoples of West Malaysia*. Tesis M.A. yang tidak diterbitkan, Wichita State University, Wichita, Kansas.
- Batchelor, B.C., 1977, *Post-"Hoabinhian" Coastal Settlement Indicated by Finds in Stanniferous Langat River Alluvium near Dengkil, Selangor*, *Federation Museums Journal*, 22.
- Bellwood, P.S., 1997, *Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago*, Revised Edition. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Callenfels, P.V. van Stein, 1936a, *The Melanesoid Civilizations of Eastern Asia*, *Bulletin of the Raffles Museum, series B*, 2(1): 41-51.
- _____, 1936b, *An Excavation of Three Kitchen Middens at Guak Kepah, Province Wellesley, Straits Settlements*, *Bulletin of the Raffles Museum, Series B*, 2(1): 41-51.
- _____, 1935, *An Advance in Far-Eastern Prehistory: Prehistoric Kitchen Middens in the Straits Settlements; Ancient Shell-Heaps at Guak Kepah, Containing Relics of an Australo-Melanesoid Culture in the Malay Peninsula*, *The Illustrated London News*, Jan. 5, 1935, ms. 13-15.

- Chia, Stephen, 2007, *Kebudayaan Neolitik di Malaysia*, *Jurnal Arkeologi Malaysia* 20: 1-13.
- Evans, I.H.N., 1931, *Excavations at Nyong, Tembeling River, Pahang*, *Journal of the Federated Malay States Museums* 15: 51-62.
- _____, 1930, *On Ancient Kitchen-Middens in Province Wellesley*, *Journal of the Federated Malay States Museums* 15(1): 15-18.
- _____, 1927, *Papers on the Ethnology and Archaeology of the Malay Peninsula*. Cambridge: University Press.
- Higham, C.F.W., 2002, *Early Cultures of Mainland Southeast Asia*. Bangkok, Thailand: River Books Ltd.
- _____, 1996a, *Archaeology and Linguistics in Southeast Asia: Implications of the Austric Hypothesis*, dalam *Indo-Pacific Prehistory: The Cheng Mai Papers*, P.S. Bellwood (peny.). Canberra: Australian National University.
- _____, 1996b, *Review of Archaeology in Mainland Southeast-Asia*, *Journal of Archaeological Research*, 4(1): 3-49.
- Leong Sau Heng, 1989, *Prasejarah dan Protosejarah Selangor: Satu Tinjauan Awal*, kertas kerja yang dibentangkan di Kolokium Sejarah Negeri Selangor Darul Ehsan: *Sejarah Dalam Proses Pembangunan*, di Rumah Universiti, Universiti Malaya, Kuala Lumpur pada 21 Januari 1989.
- _____, 1977, *Ancient Finds From Kampung Jenderam Hilir, Malaysia in History*, 20(2): 38-47.
- Nik Hassan Suhaimi Nik Abdul Rahman, 1999, *Arkeologi Pra-Islam Pesisir Selat Melaka: Evolusi atau Migrasi*. Syarahan Perdana, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- _____, 1994, *Sejarah Malaysia Pra-Melaka*. Kertas kerja yang dibentangkan dalam *Majlis Polemik Sejarah Malaysia* di Arkib Negara Malaysia pada 18 Oktober 1994.
- Nik Hassan Suhaimi dan Abdul Latib Ariffin, 1988, *Penyelidikan Arkeologi di Pulau Buluh, (Pulau Kalumpang), Kuala Selinsing, Perak*, *Jurnal Arkeologi Malaysia*, 1: 36-49.
- Peacock, B.A.V., 1959, *A Short Description of Malayan Prehistoric Pottery, Asian Perspectives*, 3: 121-156.
- _____, 1964, *A Preliminary Note on the Dong-Son Bronze Drums from Kampong Sungai Lang*, *Federation Museums Journal*, 9: 1-3 (Plate J).
- Siti Zuraina Abdul Majid, 2003, *Archaeology in Malaysia*. Pulau Pinang: Centre for Archeological Research Malaysia, Universiti Sains Malaysia.
- Swan, R.M.W., 1904, *Note on Stone Implement from Pahang, Man* (34): 54-56 (April 1904).
- Tweedie, M.W.F., 1957, *The Prehistory of Malaya*. 2nd Edition. Singapore: Donald Moore.

- _____, 1953, *The Stone Age in Malaya*, *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 26(2). (Monograph on Malay Subjects, No. 1).
- _____, 1947, *Prehistoric Objects from the Tui Gold Mine near Padang Tengku, Pahang*, *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 20(1): 41-44.
- Zulkifli Jaafar, 2003, *Gua-Gua Batu Kapur di Malaysia dalam Perspektif Arkeologi*. Kuala Lumpur: Jabatan Muzium dan Antikuiti, Malaysia.